

[B] **VERHALEN VAN WILLEM BRAKMAN
VERZAMELD**

Niet lang nadat Willem Brakman op 9 mei 2008, vijftientig jaar oud, in het Twentse Boekelo was overleden, werd de Stichting Brakman Kring opgeheven; zij had zich sinds de oprichting beijverd om de aandacht voor het werk van de schrijver te vergroten. Een belangrijke doelstelling van de Stichting was de bevordering van de definitieve, tekstkritische editie van Brakmans verzameld werk. Daarvan is het nooit gekomen en een reden daarvoor ligt voor de hand. Zijn romans werden de laatste twintig jaren van zijn schrijverschap, op een enkele uitzondering na, niet herdrukt, sterker nog, zij belandden al snel bij De Slegte. Dat heeft ongetwijfeld te maken met een ontwikkeling in zijn romanpoëtica, die hij in het aan hem gewijde *Schrijversprentenboek* (1992) als volgt verwoordde: “Wanneer ik de wereld zie weerspiegeld in werken waar de verstaanbaarheid voor het opscheppen ligt, dan vind ik dat een leugen, want zo is de wereld niet. Verstaanbaarheid ligt *niet meer* voor de hand en daarvan getuigen mijn werken.” (mijn cursivering) Dat hij met dit credo veel “traditionele lezers” kwijt raakte, ligt voor de hand.

Maar nu heeft uitgever Querido het gewaagd zijn zes verhalenbundels (1962-1987) in één volumineus boek van bijna 700 bladzijden te herdrukken: titel *De verhalen*. Arjan Peters rept in zijn inleiding zelfs van “alle verhalen” die hierin zouden zijn herdrukt, maar dat is onjuist. Er zijn nogal wat verhalen die in krant, tijdschrift of kleine uitgaafjes, zoals *Zeeland bestaat niet* (1980) en *Bric à brac* (1997), zijn verschenen en niet de weg naar de reguliere bundels hebben gevonden, maar toch niet veel minder zijn dan de gecanoniseerde. In ieder geval hadden zij vermeld kunnen worden in de nu wel erg summiere “Verantwoording”. Daarin staat alleen dat de verhalen, negenentwintig in totaal, in “chronologische volgorde” zijn opgenomen. In de praktijk betekent dit dat de anonieme samensteller van deze verzameling alle verhalen uit de bundels achter elkaar heeft laten afdrukken, zonder hun herkomst duidelijk te maken. Tenzij de lezer het werk van Brakman kent, komt hij niet te weten uit welke bundel een bepaald verhaal afkomstig is: dan wordt het dus ook onmogelijk om samenhang tussen de verhalen in de bundels vast te stellen.

De eerste vijf verhalen zijn afkomstig uit de bundel *De weg naar huis* (1962): zij zijn sterk autobiografisch; vier ervan zijn gewijd aan Brakmans vroege jeugd in Duindorp, een Haagse wijk met een eigen sfeer. Hij portretteert zijn vroegere ik als een introverte, eenzame jongen, bang voor dominante figuren als een schoolmeester of een politieagent. Het laatste verhaal, “Aner husteros” (Grieks voor “de latere man”) lijkt hier los van te staan, maar dat is schijn: Wunnemeiden, de arts in opleiding, de centrale figuur in het verhaal, is net als de jongen uit Duindorp een representant van de schrijver zelf, vergelijkbaar met de aankomend arts Akijn uit de roman *Die ene mens* (1961). Doodsangst doortrekt “Aner husteros”, dat eindigt met een droom van Wunnemeiden, waarin hij zijn vader begraaft, die in werkelijkheid in het ziekenhuis ligt. Het is zonder twijfel een van de beste verhalen uit het gehele corpus.

De volgende vijf verhalen zijn afkomstig uit *Water als water*: deze bundel is maar drie jaar na *De weg naar huis* verschenen, maar het verschil is aanzienlijk. Het titelverhaal sluit wel aan bij de “Duindorpse cyclus”: het belicht de ambivalente relatie van de puber die Brakman was met zijn oudere broer Jack, die hem treiterde met zijn uiterlijk (te groot hoofd, dikke benen), maar ook hielp als hij gewond was. Semi-autobiografisch is “Herfstmaneuver, of een veldoefening van een soldaat in de herfst” (in het begin van de jaren vijftig was Brakman militair arts en moest hij meedoen aan herhalingsoefeningen.) Dit verhaal heeft de lengte van een novelle, voornamelijk bestaande uit weinig samenhangende anekdoten. Opvallend is de stilistische vernieuwing in de bundel: Brakman gebruikt hier heel weinig dialoog en ook weinig geledingen in de tekst. De critici meenden veelal dat Brakman op zoek was gegaan naar een nieuwe vorm voor zijn verhalen, maar die nog niet had gevonden. Dat lijkt een juiste constatering.

Pas eind jaren zeventig publiceerde Brakman nieuwe verhalen: achtereen verschenen de bundels *Zes subtiele verhalen* (1978) en *Vijf manieren om een oude dame te wekken* (1979), die gezamenlijk dus elf verhalen bevatten. De gehanteerde stijl sluit aan bij die van zijn eerste bundel, zij het verrijkt met metaforen en opvallende adjectieven. In beide bundels, algemeen beschouwd als hoogtepunten in

zijn fictionele proza, worden thema's en motieven hernomen: de onherroepelijkheid van het verleden, de voortschrijdende ouderdom, de verhouding tussen schijn en werkelijkheid. De vaderfiguur treedt geregeld op en speelt ook na zijn dood een rol. Dit is met name het geval in het verhaal “O god, o Montreal” uit *Zes subtiele verhalen*. De hoofdpersoon portretteert zijn inmiddels overleden vader met een geprononceerde kobus (een brakmanniaans equivalent van het mannelijk geslachtsdeel) en hangt het schilderij op. Zijn uit Canada overgekomen broer Jack (zie “Water als water”) haalt het van de muur en laat het per ongeluk stuk vallen. Dat zegt hij, maar is het waar? Was het misschien juist zijn opzet het schilderij te vernielen? En als dat zo was, wilde hij dan de vader treffen of juist zijn broer straffen voor zijn blamerend portret? Dat wordt door de verteller niet vermeld: de lezer mag de open plek invullen.

Zo'n open einde heeft ook het verhaal “Het kind dat wij waren” (een dichtregel van Du Perron) uit de bundel *Vijf manieren om een oude dame te wekken*, dat wil zeggen een “subtiele” verhaal te schrijven. De hoofdfiguur Holm kijkt graag naar kinderen in de schoolleeftijd. Die belangstelling moet begrepen worden, suggereert de verteller, als een poging zijn eigen jeugd terug te halen. Op een dag neemt hij een jongetje mee in zijn auto naar het veen, waar hij hem alleen laat. Opgebracht wordt hem door een rechercheur gevraagd waarom hij dat deed. Holm antwoordt dat hij gehoopt had dat het jongetje ging huilen, want dan kon hij hem troosten. Voor de ondervrager, die hem waarschijnlijk voor een pedofiel houdt, een weinig bevredigend antwoord. Waar het jongetje is gebleven, zegt Holm niet te weten. Ook hier hebben wij een open einde: als lezer ben je geneigd de verteller, die met Holm sympathiseert, te geloven, een wantrouwend lezer kan tot andere conclusies komen. De problematiek van iemand die door zijn omgeving verdacht wordt van pedofiele handelingen nam Brakman al eerder tot onderwerp voor zijn (veelgeprezen) roman *Kind in de buurt* (1972).

Hoewel men in *Vijf manieren* (met name in het verhaal “Liefde als amore”, met motieven ontleend aan de Romantiek) daartoe al aanzetten vindt, bedient Brakman zich in vier van de vijf lange verhalen in *Een familiedrama* (1984) van een nieuw procedé, dat hij in de romans uit begin jaren tachtig

al had beproefd: het drastisch herschrijven van bestaande teksten. De roman *Come-back* (1980), waarin passages uit de *Odyssee* worden ingeweven in het verhaal over de (overigens vergeefse) terugkeer van een man naar zijn geliefde en zijn stad (herkenbaar als Enschede, sinds 1957 zijn woonplaats) is een goed voorbeeld. In het laatste verhaal, “Artorius”, wordt de cyclus rond koning Arthur op gelijke wijze aangepakt. De verhalen “Het evangelie naar Chabot” (een verwijzing naar de Rotterdamse schilder, beroemd om zijn heftige oorlogsschilderijen) en “Rendez-vous in de dierentuin” bieden een verbijsterende verknoping van Bijbelse en Griekse motieven, die nauwelijks te ontwarren lijkt. Hans Warren deed in zijn recensie van de roman toch een poging: hij wees op de mogelijkheid dat Brakman motieven uit de gnosis had gebruikt: met haar uitgangspunt van de eenheid van tegenstellingen zou deze religieuze leer een sleutel kunnen bieden, niet zozeer tot een sluitende interpretatie van, als wel tot meer begrip voor deze wonderlijke verhalen. Voor zover ik weet, is met deze suggestie door Brakmanvorsers nooit iets gedaan.

De zesde en laatste bundel is *Jongensboek* (1987). Hij bestaat uit drie zeer lange verhalen, waarvoor de term “novellen” juister zou zijn. Hun titels geven de onderlinge verbinding aan: zij luiden “Oom Izak”, “Oom Henk” en “Oom Anton”. Dat Brakman uit een familie komt met talrijke ooms en tantes kon de lezer al opmaken uit het verhaal “De verjaarsvisite”, het vierde verhaal uit *De weg naar huis*, waarin zij zich opvallend manifesteren. Het verschil tussen dit verhaal, een van de eerste die Brakman schreef, en het nieuwe drietal is groot. In “De verjaarsvisite” wordt over ooms verteld vanuit het gezichtspunt van de jonge Brakman. In deze nieuwe teksten wordt verteld over verhalen, jongensboeken inderdaad, zoals *De club uit Rustoord* (1931), maar ook (eerdere) verhalen van Brakman zelf: de ooms spelen een ondergeschikte rol. Mede door zogeheten metanarratieve opmerkingen wordt het vertellen zelf gethematiseerd. Daarmee heeft Brakman het traditionele verhaal definitief opgeblazen: na 1987 volgen er dan ook uitsluitend nog novellen en romans.

Tot slot: naar verluidt zijn er bij Querido plannen alle romans van Brakman opnieuw, maar nu als e-book, uit te geven. Het is de vraag of daarmee nieuwe

lezers worden gewonnen voor deze als “moeilijk” geldende auteur. Een boek waarmee men zijn trouwe lezers zeer zou plezieren, is de uitgave van een flinke selectie uit de vele interviews die hij heeft gegeven. Niemand heeft immers zo indringend over zijn complexe werk zijn stem laten horen als Brakman zelf.

RUDI VAN DER PAARDT

WILLEM BRAKMAN, *De verhalen*, Querido, Amsterdam, 2013, 696 p.
